

HINDELOPER BUTTEN EN NOORSE TEJNER

In het, in juni 1960 verschenen, dubbelnummer 9/10 der 2de serie van „Uit het Peperhuis“ publiceerde ik een artikel onder de titel „Over de afkomst der Hindeloper butten“. Ik deed daarin verslag van mijn bevindingen, naar aanleiding van mijn nasporingen naar de herkomst dezer merkwaardige ellipsvormige, meestal uit vure- of grenehout vervaardigde, koffers, die in de 18de eeuw, met name in Hindeloopen, zeer in zwang moeten zijn geweest. Verscheidene dezer butten, waaronder zeer kunstzinnig beschilderde, kan men aantreffen in de verzameling onzer volkskundige musea, als dat der Hidde Nijlandstichting te Hindeloopen, het Fries Museum te Leeuwarden, het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem en het Zuiderzeemuseum. Ook bevinden zich nog heden ten dage enkele exemplaren in particulier bezit te Hindeloopen.

Ten gerieve van de lezers, die niet beschikken over het nummer, waarin bovengenoemd artikel voorkomt, wil ik beginnen met een samenvatting er van te geven.

Directe aanleiding om mijn onderzoek te richten op de Scandinavische landen - en in het bijzonder op Noorwegen - was een opmerkelijk grote, aan de buitenzijde effen roodbruin geverfde, butte met de afmetingen 85 x 48 cm. (deksel), 75 x 43 cm. (bodem) en 30 cm. (hoogte zonder deksel), welke zich in de verzameling van het Zuiderzeemuseum bevindt (afb. 1).

De Noorse afkomst ervan mag blijken uit een aantekening, in een oud

Afb. 1. Grote onbeschilderde butte, door een Tjerkgaaster in 1733 in Noorwegen gekocht (Z.Z.M.-6101).

Afb. 2. Noorse spanen dozen met ingebrande versiering. Op de voorgrond een „sine“ (Olar Holmegaards Samlinger, Øsleby).

handschrift in inkt aangebracht op de (blanke) onderzijde van het deksel, luidende:

Gerrit wiebes de Boer van
Tjerkgaast zijn Bütte 1773
yn Noorweegen Gekogt
Behoort nu in Eigendom
Anne Annes
van Heeg 1828.

Een studiereis door de drie Scandinavische landen, waartoe ik in 1959 in de gelegenheid werd gesteld, gaf mij mede de kans in de daar bezochte musea op zoek te gaan naar eventueel aanwezige „butten“, in Denemarken en Noorwegen „tejner“, in Noorwegen ook wel „tiner“ genaamd.

Reeds bij mijn bezoek aan het grootste Deense openluchtmuseum, „Frielandsmuseet“ op Sorgenfri, nabij de Kopenhaagse voorstad Lyngby, viel mij op, dat de daar aanwezige „tejner“ alle kleiner waren dan de bij ons meest voorkomende en dat zij in het algemeen slechts in één kleur (meestal groen) waren geverfd.

Bij nadere beschouwing bleek het deksel van een dezer groene exemplaren bestoken te zijn met puntjes in de vorm van geometrische figuurtjes.

Van de mij rondleidende conservator vernam ik, dat de, in het museum aanwezige „tejner“ alle als afkomstig uit Noorwegen worden beschouwd.

Bij een bezoek, dat ik enige dagen later bracht aan het Norsk Folkemuseum te Bygdøy, een buitenwijk van Oslo, kreeg ik, zowel in de opstelling als in de depôts, zeer veel „tejner“ onder ogen. Maar ook deze bleken zonder uitzondering kleiner - vaak zelfs aanmerkelijk kleiner - dan de meest voorkomende Hindeloper butten. In de gevallen, dat op de deksels jaartallen voorkwamen, bleek mij dat de meeste uit de 19de eeuw dateerden; slechts weinige waren ouder. Hierbij zij opgemerkt, dat de jaartallen op de Hindeloper butten in het algemeen rond het midden der 18de eeuw liggen, de tijd waarin de oude Friese koopstad haar bloeitijd en de meubelschilderkunst aldaar haar hoogtepunt beleefde.

In tegenstelling tot die welke ik in Denemarken zag, waren de hier aanwezige „tejner“ dikwijls beschilderd, veelal met bloemmotieven, echter in voorstelling afwijkend van de Hindeloper versieringen. Vaak ook waren zij geheel blank; verscheidene hiervan waren met ingebrande tekeningen versierd, waarbij ik wederom de geometrische figuurtjes tegenkwam, welke mij reeds in Denemarken waren opgevallen. Soortgelijke ornamentjes trof ik aan op spanen dozen en houten bierkannen (afb. 2).

Ik vond er een nieuwe bevestiging in van mijn veronderstelling, dat de Hindeloper butten uit Noorwegen afkomstig zouden zijn, vanwaar zij dan door zeelieden in onbeschilderde toestand naar hun woonplaats zouden zijn meegenomen, en hier met de typische lokale motieven zouden zijn beschilderd.

In het Zuiderzeemuseum bevindt zich namelijk een butte welke, op een

Afb. 3. Blauwe, in Hindeloper trant beschilderde butte (Z.Z.M.-6554).

Afb. 4. Detailopname van de bovenzijde van het deksel der blauwe Hindeloper butte van afb. 3. De ingestoken, oorspronkelijk Noorse, versiering is door middel van wit poeder duidelijker zichtbaar gemaakt.

blauwe ondergrond (Hindeloper rouwkleur) bijzonder fraai in wit beschilderd is met de traditionele Hindeloper motieven als acanthuskrollen, vogels en bloemen rondom een zittende vrouwenfiguur (afb. 3). Onder deze beschildering komen ingestoken figuurtjes voor, in de vorm van negenpuntige vierkantjes en randen van aaneengesloten boogjes, die een opmerkelijke overeenkomst vertonen met de hierboven aangeduide Noorse (afb. 4). Echter is ook deze butte van een betrekkelijk groot formaat, weinig kleiner dan dat van de, hiervoor teeds beschreven, onbeschilderde butte uit Tjerkgaast. Een raadsel bleef waarom ik, zowel op Sorgenfri als te Bygdøy, slechts kleinere tot veel kleinere „tejner” aantrof, die, volgens mijn Deense en Noorse zegslieden, gediend zouden hebben om door vissers op hun schepen of door boeren naar hun akkers te worden meegenomen met proviand.

Van mijn collega's, die ik tijdens dit eerste bezoek aan Scandinavië ontmoette, leek slechts Kristian Bjercknes, de directeur van het Bergense openluchtmuseum „Gamle Bergen” mij enigermate op weg te kunnen helpen naar de oplossing van het raadsel. Van hem vernam ik namelijk, dat daar in de omgeving inderdaad „tejner” van groter formaat - soms ook geheel ronde - zouden voorkomen. Deze zouden op het platteland, ten noorden van Bergen, zijn vervaardigd en niet voor buitenlands gebruik maar voor de uitvoer bestemd zijn geweest.

Het vervolg van mijn reis bood mij geen nieuwe gezichtspunten. In het oudste Noorse openluchtmuseum, de „Sandvigske Samlinger” op de Maihaugen bij Lillehammer - dat zijn verzamelgebied beperkt heeft tot het Gudbrandsdal - trof ik in het geheel geen „tejner” aan, zo min als in het museum der provincie Blekinge te Karlskrona in Z.●-Zweden. Ook in het grootste Zweedse openluchtmuseum „Skansen” te Stockholm - met dat van Lillehammer de oudste ter wereld - kon men mij geen „sucpask” (de Zweedse benaming voor de butte) van Hindeloper formaat tonen.

Een studiereis, welke ik in augustus van het afgelopen jaar, in het kader der Noors-Nederlandse culturele uitwisseling, naar Noorwegen mocht maken, bood mij een welkome gelegenheid mijn onderzoek inzake de butten opnieuw op te nemen en zo mogelijk af te ronden.

Tegen het einde van deze reis bezocht ik de, aan de zuidkust gelegen, havenstad Kristiansand.

In het sfeervolle openluchtmuseum aldaar, het Vest Agders Fylkes Museum, trof ik verscheidene uit ons land afkomstige voorwerpen (o.a. koperen tabaksdozen met Nederlandse opschriften) of daaraan verwante zaken aan (o.a. keelknopen, waarvan sommige daar als „Hollandsknapper” bekend stonden).

In een onderhoud met de conservatrice, mej. Ragne Bugge Schmidt, bracht ik mijn probleem ten aanzien van de butten ter sprake. Zij bleek zich te herinneren, dat haar grootmoeder een grote „tine” (onder welke benaming men ze in die omgeving kende) als reiskoffer in gebruik had gehad. Ook kon zij mij een, uit het nabije Seresdal afkomstig, vrij groot exemplaar tonen, het grootste dat ik tot dusver in Noorwegen was tegengekomen. De maten aan de bovenzijde (het deksel ontbrak) waren 52 cm bij 32 cm. De „tine” was ongeverfd en in plaats van met ingebrande figuurtjes was de gehele buitenzijde versierd met een zeer eenvoudig geschubd snijwerk, dat ik nog niet eerder gezien had.

Tijdens een autotocht, welke ik de volgende dag met mej. Schmidt mocht maken, reden wij eerst in westelijke richting langs de kust en bezochten o.a. de oude, na het ontstaan van Kristiansand in verval geraakte, haven van Møvik en het havenstadje Mandal, beiden in het verleden door vele

Nederlandse schepen aangedaan. In het museum van laatstgenoemde plaats zag ik o.a. een kaart van Noorwegen, in 1680 getekend door F. de Witt, Amstelsdam.

Onze tocht in noordelijke richting, langs de rivier de Mandalselv vervolgend, bereikten wij het dorp Øsleby. In de nabijheid hiervan, bij de hoeve Heddeland, bezochten wij een, langs de straatweg gelegen miniatuurmuseumje, de Olav Holmegaards Samlinger (afb. 5). Het was gesticht door een boer en bevarte een, door hem met veel liefde en zorg bijeengebrachte en van toelichtingen voorziene, verzameling welke hij bij zijn overlijden in 1964, aan de gemeente Mandal had nagelaten.

Ik zag hier o.a. kleine beschilderde „tiner”, gedateerd 1836 en 1867, ook een grotere, ronde, donkerblauwe, met bloemen in rood en geel beschilderd en gedateerd 1847, voorts ronde, lichtblauwe zonder verdere beschildering en gedateerd 1860. Al deze jaartallen waren dus een eeuw jonger dan die, welke op de Hindeloper butten plegen voor te komen.

Het museumje was bij onze aankomst gesloten; mej. Schmidt had echter onderweg de sleutels meegekregen, waardoor wij ook het oudere gebouwje er naast konden betreden, feitelijk niet veel meer dan een houten schuur, die blijkbaar als depôt diende. En hier wachtte mij de grote verrassing

Afb. 5. Museum der Olav Holmegaards Samlinger bij Øsleby.

Afb. 6. Rechts: Grote „niste-tine”, aanwezig in de Olav Holmegaards Samlinger bij Øsleby. Links: Geknipte „tine” van een in Nederland niet aangetroffen vorm.

Ik trof hier namelijk een grote, \pm 75 cm. lange, effen geverfde „tine” aan, in vorm en afmetingen min of meer overeenkomend met de beide, hierboven beschreven, butren uit het Zuiderzeemuseum (afb. 6). Ook deze was, als alle hier aanwezige voorwerpen, voorzien van een etiket, waarop zij was aangeduid als „niste-tine” (= voedsel-butte) en voorts vermeld stond, dat zij gebruikt werd, wanneer men de bergen inging. Volgens mej. Schmidt geschiedde dat om hooi te maaien, waarmede steeds enige dagen gemoeid waren.

Mijn onderzoek was hiermede rond. Aangenomen mag dus wel worden, dat ook de tussenliggende maten, welke wij in ons land het meest aantreffen, uit deze omgeving of uit die van Bergen - en wellicht uit die van andere havenplaatsen langs de zuid- en westkust van Noorwegen - afkomstig moeten zijn en dat zij vooral in de 18de eeuw, toen met name Hindeloopen een geregeld handelscontact met deze steden onderhield, door zeelieden naar de thuishaven zijn meegenomen.

G. R. KRUSSINK